

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Εκσυγχρονισμός, θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας και όροι ανταγωνισμού στο τραπεζικό σύστημα

A. Βούρβαχης - Β. Δουλαΐνος

ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τραπεζικά ιδρύματα, ως επιχειρήσεις του τριτογενή τομέα, για να διατηρήσουν ή να βελτιώσουν τους δείκτες αποδοτικότητάς τους, να επιβιώσουν μέσα στον εθνικό και διεθνή τραπεζικό ανταγωνισμό αλλά και για να συμβάλλουν στην αναπτυξιακή προσπάθεια της χώρας τους, βασίζονται κατά κύριο λόγο στο ανθρώπινο δυναμικό τους. Το ποσοστό μάλιστα της συμμετοχής του ανθρώπινου δυναμικού στην προστιθέμενη αξία των υπηρεσιών που παράγει η τραπεζική επιχείρηση είναι πολύ υψηλό. Ας αναφερθεί χαρακτηριστικά πως για ορισμένους μελετητές, το ποσοστό αυτό προσεγγίζει τα όρια ασφαλούς λειτουργίας, αν όχι επιβίωσης, μιας επιχείρησης (EET).

Οι ελληνικές τράπεζες, παρά την εντατική χρήση των νέων τεχνολογιών από την αρχή ήδη της δεκαετίας του 60, εξακολουθούν ακόμη και σήμερα να βασίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό την λειτουργία τους στον ανθρώπινο παράγοντα. Πάντως, τον τελευταίο καιρό πολλαπλασιάζονται οι ενδείξεις μιας ουσιαστικής προσπάθειας των ελληνικών τραπεζών προς την κατεύθυνση της κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού τους και μιας εντατικότερης χρήσης των νέων τεχνολογιών.

Πρέπει να γίνει σαφές όμως, πως με τον όρο εκσυγχρονισμός και νέες τεχνολογίες δεν εννοούμε μόνο ένα σύνολο εναλλακτικών τεχνολογικών συστημάτων που η πρόοδος της ηλεκτρονικής επιστήμης έχει κάνει αξιοποιήσιμα από τις τράπεζες, αλλά και όλες εκείνες τις νέες μορφές οργάνωσης και διεκπεραίωσης των εργασιών, που σε συνδυασμό με τα συστήματα αυτά συντελούν στην αύξηση της παραγωγικότητας και αποτελεσματικότητας των επιχειρήσεων.

Οι τράπεζες του σήμερα λοιπόν καλούνται παγκοσμίως, σε διαφορετικό βαθμό βέβαια ανάλογα με τη χώρα και το περιβάλλον που λειτουργούν, να αντιμετωπίσουν μια πρόκληση-στόχο. Ενα δύσκολο οικονομικό περιβάλλον, ο ταχύς ρυθμός τεχνολογικής ανάπτυξης, ένα μεταβαλλόμενο κανονιστικό περιβάλλον, κάποιες ανησυχητικές τάσεις στον τραπεζικό τομέα, καθώς και ένα ολοένα πιο ανταγωνιστικό περιβάλλον συμβάλλουν στο να δοθεί έμφαση στην ορθολογικότερη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού σε συνδυασμό με την αλλαγή του τρόπου διοίκησης των τραπεζικών οργανισμών. (Hempel, Simonson and Coleman).

Οι νέες συνθήκες λειτουργίας των αγορών, κατέστησαν αναγκαία την προώθηση σημαντικών διαρθρωτικών αλλαγών στην οργάνωση και διοίκηση των πιστωτικών ιδρυμάτων, τόσο σε επίπεδο καταστήματος όσο και σε επίπεδο διοικητικών μηχανισμών, με στόχο την καλύτερη εξυπηρέτηση της πελατείας, την προώθηση μέσω των τραπεζικών δικτύων και άλλων, πέραν των τραπεζικών προϊόντων και υπηρεσιών, την αποτελεσματικότερη διαχείριση των ισολογισμών τους και την αμεσότερη εποπτεία όλης της χρηματοοικονομικής λειτουργίας τους.

Φυσικά, άμεση απόρροια του εκσυγχρονισμού ενός τραπεζικού οργανισμού είναι, μεταξύ άλλων, και η δυνατότητά του να αντιμετωπίσει επιτυχώς τον ανταγωνισμό στον τομέα της προσφοράς νέων προϊόντων και υπηρεσιών, ανταγωνισμού που μετά την απελευθέρωση των αγορών και της κίνησης κεφαλαίων τείνει να προσλάβει όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις.

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού τραπεζικού συστήματος επηρεάζεται από τις συνθήκες και τάσεις που επικρατούν παγκοσμίως, αλλά και από την ανάγκη εναρμόνισής του με τις κοινοτικές οδηγίες αφού η χώρα μας είναι πλήρες μέλος της της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ

ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Από την αρχή της δεκαετίας του '70 ο ανταγωνισμός στον τραπεζικό τομέα άρχισε να εντείνεται. Πολλές κυβερνήσεις εφάρμοσαν πολιτική απελευθέρωσης της λειτουργίας των πιστωτικών ιδρυμάτων και διευκόλυνσης των αγορών να ανταγωνίζονται πιο ελεύθερα. Η τεχνολογία άρχισε να έχει μεγαλύτερη συμμετοχή στο στρατηγικό σχεδιασμό των τραπεζών και το σύνθημα για εκσυγχρονισμό επικράτησε πλήρως. Η βελτίωση των μεγεθών της παγκόσμιας οικονομίας σηματοδότησε πολλές αλλαγές που με τη σειρά τους δημιούργησαν ανάγκες για νέες χρηματοοικονομικές υπηρεσίες: ο δανεισμός από κοινοπραξίες τραπεζών και η κατακόρυφη αύξηση της κυκλοφορίας των Ευρω-ομολόγων είναι δύο μόνο από τα παραδείγματα που ενδεικτικά αναφέρουμε. Το παγκόσμιο εμπόριο αναπτύχθηκε γρήγορα. Διεθνής ή πολυεθνής τραπεζική εξυπηρέτηση ξεπηδήσε καθώς οι τράπεζες ακολούθησαν τους μεγάλους πελάτες τους στις διεθνείς δραστηριότητές τους. Οι Ευρω-αγορές αναπτύχθηκαν με αξιοσημείωτο ρυθμό ανταποκρινόμενες στην ανάγκη για λιγότερο κανονιζόμενες χρηματαγορές, που στο μεταξύ έγιναν πιο ολοκληρωμένες διεθνώς.

Η δομή του τραπεζικού συστήματος των περισσότερων οικονομικά αναπτυγμένων χωρών, αλλά όχι μόνον αυτών, υπέστη ριζική αναδιάρθρωση, τα αίτια της οποίας οφείλουν να αναζητηθούν στη σωρευτική επέλευση σημαντικών μεταβολών (Χ. Γκόρτσος):

- στον πραγματικό τομέα της οικονομίας με τον υπερδιπλασιασμό του όγκου του διεθνούς εμπορίου και τη δημιουργία τεράστιων ελλειμμάτων στο ισοζύγιο πληρωμών πολλών κρατών μετά τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις του 1970 (R. Bryant, σελ. 19-21),
- στις διεθνείς νομισματικές σχέσεις αμέσως μετά την κατάργηση του καθεστώτος σταθερών ισοτιμιών και τη συνακόλουθη παρατεταμένη αστάθεια των αγορών χρήματος και συναλλάγματος (R.C. Smith and I. Walter),
- στις τηλεπικοινωνίες, τις εφαρμογές της πληροφορικής και εν γένει την τεχνολογία (R. Bryant, σελ. 65-66) και στο καθεστώς ελέγχου των εθνικών χρηματαγορών και κεφαλαιαγορών, της διεθνούς κίνησης κεφαλαίων και του τραπεζικού συστήματος, όπου παρατηρήθηκαν σταδιακή αλλά ευρύτατη αποκανονικοποίηση (deregulation) και απελευθέρωση (liberalisation).

Άμεσες επιπτώσεις αυτών των παραγόντων για το τραπεζικό σύστημα υπήρξαν οι ακόλουθες:

α) η ενίσχυση των συνθηκών ανταγωνισμού ανάμεσα στις εμπορικές τράπεζες σε ολόένα περισσότερα χρηματοπιστωτικά κέντρα,

β) η διεθνοποίηση της εμπορικής τραπεζικής, τόσο με την παροχή διασυνοριακών υπηρεσιών όσο και μέσω εξωχώριας εγκατάστασης των τραπεζών, σε έκταση η οποία θα ήταν αδιανόητη λίγα μόλις χρόνια πριν (R. Bryant, σελ. 64),

γ) η ευρύτατη χρησιμοποίηση από τις εμπορικές τράπεζες των διαφόρων νέων χρηματοοικονομικών προϊόντων τα οποία εμφανίστηκαν στις ταυτόχρονα απελευθερούμενες πιστωτικές αγορές τόσο για τη χρηματοδότησή τους όσο και στα πλαίσια της επενδυτικής τους πολιτικής (A. Steinherr and P. Gilbert, σελ. 18-21),

δ) η διείδυση των πιστωτικών ιδρυμάτων σε εργασίες επενδυτικής τραπεζικής και η σταδιακή μετατροπή τους σε χρηματοπιστωτικά πολυκαταστήματα (R. Herring σελ. 2), ενώ ιδιαίτερα αξιοσημείωτη υπήρξε και

ε) η διαρκής προσπάθεια των τραπεζών για ελαχιστοποίηση του καθαρού βάρους εποπτείας το οποίο τους επιβάλλεται λόγω της υπαγωγής τους στη δικαιοδοσία του κράτους στο οποίο ιδρύονται και λειτουργούν, είτε με την κατάλληλη διαμόρφωση της δομής του χαρτοφυλακίου τους είτε μέσω της εγκατάστασής τους σε κράτη με το σχετικά ευνοϊκότερο εποπτικό και φορολογικό καθεστώς (διαρθρωτικό αρμπιτράζ).

Η αποκανονικοποίηση και απελευθέρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών σε διεθνές επίπεδο είχε θετικότερη επίπτωση στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της αποτελεσματικότητάς τους. Η ραγδαία, πάντως, μεταβολή στο περιβάλλον λειτουργίας του τραπεζικού συστήματος κατέστησε αναγκαίο τον επαναπροσδιορισμό από τις εποπτικές αρχές των προτεραιοτήτων τους ώστε να περιορισθεί η ευαισθησία των πιστωτικών ιδρυμάτων στους τραπεζικούς κινδύνους, η ένταση των οποίων άρχισε να αυξάνεται σε απόλυτη αντιστοιχία με την ταχύτητα περιορισμού της κρατικής παρέμβασης στις τραπεζικές αγορές. Σε μια περίοδο, όμως, που όλο και περισσότερες τράπεζες άρχισαν, εξ αιτίας της σωρευτικής επέλευσης περισσότερων ενδογενών και εξωτερικών παραγόντων, να αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα βιωσιμότητας, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις εθνικές εποπτικές αρχές για την επιβολή χαλαρότερων μέτρων ελέγχου επεκτάθηκε και στους κανόνες προληπτικής εποπτείας το περιεχόμενο των οποίων κατέστη προφανώς ανεπαρκές για την ανίχνευση και την αντιμετώπιση των τραπεζικών κρίσεων (R. Herring, σελ. 8). Η ένταση την οποία προσέλαβαν οι τραπεζικοί κίνδυνοι σε συνδυασμό με τη διαπιστωμένα μειωμένη ικανότητα των τραπεζών να απορροφούν τις επερχόμενες ζημιές προσέλαβε ιδιαίτερα ανησυχητικές διαστάσεις στις αρχές της δεκαετίας του '80 (άρνηση των χωρών του Τρίτου κόσμου να αποπληρώσουν τα χρέη τους (debt crisis)).

Τη χρονική αυτή στιγμή η Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών αλλά και η Ευρωπαϊκή Ένωση πρόβλεψαν σε παράλληλες ενέργειες που αποσκοπούσαν στην τόνωση της κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών. Αρκετές σημαντικές μεταβολές είναι υπό εξέταση αυτή τη στιγμή στη Ευρωπαϊκή Ένωση σε σχέση με την κεφαλαιακή επάρκεια των τραπεζών (E.P.M. Gardener). Μια είναι η συμφωνία για τους κανόνες που αφορούν την κεφαλαιακή επάρκεια για κάλυψη από κινδύνους έναντι επισφαλών δανείων. Ένα δεύτερο σημαντικό θέμα είναι η ανάπτυξη ενός μηχανισμού επίβλεψης των εμπορικών τραπεζών το οποίο να μη σχετίζεται με πιστωτικούς κινδύνους. Τρεις υποεπιτροπές της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών στη Βασιλεία ερευνούν το πως μπορούν να ελεγχθούν τάσεις ή αλλαγές επί συναλλαγματικών ισοτιμιών, πτώσης ή ανόδου των επιτοκίων και χρηματοπιστηριακής αξίας των τραπεζικών μετοχών. Πάντως, προς στιγμή, αυτό που ενδιαφέρει τις ελεγκτικές αρχές εστιάζεται αποκλειστικά στον πιστωτικό κίνδυνο.

Οι διαρθρωτικές αυτές αλλαγές είχαν σαν αποτέλεσμα τη χρήση νέων οικονομικών όρων που χρησιμοποιήθηκαν για να αντικατοπτρίσουν αιτίες ή αποτελέσματα του περιβάλλοντος που διαμορφώθηκε. Απελευθέρωση (liberalisation),

άρση διοικητικών ελέγχων (αποκανονικοποίηση)(deregulation), επαναπροσδιορισμός διοικητικών ελέγχων (reregulation), ιδιωτικοποιήσεις (privatisation), διεθνοποίηση (internationalisation) είναι μερικοί από τους όρους που χρησιμοποιούνται ευρύτατα και η εφαρμογή τους μετέβαλε άρδην τη φυσιογνωμία του τραπεζικού συστήματος. Οι όροι αυτοί αποδίδουν τις διαμορφωμένες συνθήκες κάτω από τις οποίες τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα οφείλουν να λειτουργήσουν.

Απελευθέρωση: κατάργηση ρυθμιστικών κανόνων που εμποδίζουν την εγκατάσταση αλλοδαπών τραπεζών στην αγορά παροχής εξωτραπεζικών χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών

Αποκανονικοποίηση: κατάργηση περιορισμών στη διάρθρωση του τραπεζικού ισολογισμού

Επανακανονικοποίηση: κατάργηση, τροποποίηση ή αναθεώρηση διατάξεων σχετικών με τη λειτουργία των τραπεζικών ιδρυμάτων

Διεθνοποίηση: δραστηριοποίηση των τραπεζών σε χρηματαγορές, κεφαλαιαγορές ή τραπεζικά συστήματα άλλων χωρών

Ιδιωτικοποιήσεις: ανάθεση της διοίκησης οργανισμών ή εταιρειών, που τελούν υπό κρατικό έλεγχο, σε ιδιώτες, μέσω αύξησης μετοχικού κεφαλαίου με δημόσια εγγραφή

Με την υιοθέτηση τέτοιων μέτρων οι διοικήσεις των κεντρικών τραπεζών απελευθέρωσαν το κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, εξασφαλίζοντας την κινητικότητα των κεφαλαίων και προσφέροντας νέες δυνατότητες:

α) γεωγραφικής εξάπλωσης (ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των χωρών που το πλαίσιο δεν ήταν ευνοϊκό),

β) έντασης του ανταγωνισμού μεταξύ χρηματοοικονομικών δραστηριοτήτων (είσοδος νέων ανταγωνιστών-μερίδιο αγοράς),

γ) διαφοροποίησης προϊόντων και τιμολόγησης υπηρεσιών.

Η προσφορά νέων προϊόντων και η εξάπλωση σε καινούριες αγορές έδωσε μια σημαντική ώθηση στη λέξη “καινοτομία” σαν συστατικό στοιχείο της στρατηγικής πολιτικής των τραπεζών. Όμως η άυλη φύση των τραπεζικών προϊόντων αποκλείει την κατοχύρωση με ευρεσιτεχνία όμοια με αυτήν που υπάρχει στα υλικά προϊόντα. Η απουσία αυτής της προστασίας καθιστά ένα προϊόν, που έχει διατεθεί επιτυχώς στην αγορά με αρκετά μεγάλο κόστος, εύκολα αντιγράψιμο από τον ανταγωνισμό μέσα σε ώρες ή μέρες. Έτσι δεν τίθεται θέμα για κέρδη οφειλόμενα σε πρωτοποριακά προϊόντα. Οι εξελίξεις αυτές κατέδειξαν στις τράπεζες την ανάγκη απασχόλησης ειδικών, τόσο στην ανάπτυξη ή στη διάθεση (marketing) των νέων προϊόντων (συχνά συνδεδεμένων με υψηλή τεχνολογία), όσο και στη μελέτη των συνεπειών της απελευθέρωσης στις αγορές (στρατηγικός σχεδιασμός, νομική διάσταση). Η προσφορά ιδιαίτερα προϊόντων κεφαλαιαγοράς δημιούργησε σειρά νέων επαγγελμάτων.

Το κόστος λειτουργίας έγινε κεντρική μεταβλητή στον ανταγωνισμό και σε συνδυασμό με την τιμολόγηση των υπηρεσιών οδήγησε στην πρόσληψη ειδικευμένων κοστολόγων και ειδικών εξωτερικής επικοινωνίας για την προβολή της επιχειρηματικής πολιτικής των τραπεζών και την αντιμετώπιση της συμπεριφοράς των καταναλωτών (Ε. Χαραλαμπίδης).

Οι κοσμογονικές αυτές μεταβολές δεν άφησαν βέβαια ανεπηρέαστα τα τραπεζικά συστήματα των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εκτός από τις προκλήσεις που προαναφέρθηκαν, οι χώρες μέλη έπρεπε να ανταποκριθούν στην επίτευξη ενός ακόμη μεγάλου στόχου: αυτού της ολοκλήρωσης της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς.

Η πεμπτούσια της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς συνίσταται στην ελεύθερη διακίνηση αγαθών, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Στον τραπεζικό τομέα αυτό σημαίνει ότι απόκτηση αδειας λειτουργίας σε οποιαδήποτε χώρα μέλος δίνει αυτομάτως το δικαίωμα λειτουργίας σε όλες τις άλλες χώρες μέλη. Πρόκειται για το σημαντικότερο ίσως αποτέλεσμα της πολιτικής απόφασης των δυτικοευρωπαϊκών κυβερνήσεων να εναποθέσουν την έξοδο της οικονομίας τους από τον στασιμοληθωρισμό και την αντιμετώπιση της “ευρωσκληρωσης”, η οποία υπέθαλπε τη διεθνή ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών προϊόντων, στην ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς.

Μέσα σε αυτό το οικοδόμημα, η διαμόρφωση μιας ενιαίας χρηματοπιστωτικής αγοράς απαιτούσε την ενεργοποίηση των αναγκαίων και επαρκών προϋποθέσεων ώστε:

α) οι κάτοικοι κάθε κράτους-μέλους της κοινότητας να έχουν την ευχέρεια να διοχετεύουν τις αποταμιεύσεις τους σε όποια χρηματοπιστωτική επένδυση προσφέρεται στις κοινοτικές αγορές και ανταποκρίνεται στο επίπεδο απόδοσης που θέλουν να εξασφαλίσουν και κινδύνου στον οποίο επιθυμούν να εκτεθούν,

β) οι κοινοτικές επιχειρήσεις και οι κοινοτικοί καταναλωτές να έχουν ελεύθερη πρόσβαση σε όλες τις αγορές για την άντληση των αναγκαίων κεφαλαίων στο ελάχιστο δυνατό κόστος,

γ) οι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί να έχουν ελεύθερη πρόσβαση στην πελατεία τους σε όλα τα κράτη-μέλη, ώστε να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε αποταμιευτές και επενδυτές είτε από τη χώρα εγκατάστασής τους είτε μέσω των κοινοτικών υποκαταστημάτων τους,

Οι αναγκαίες προϋποθέσεις για τη θεμελίωση του ενιαίου ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού χώρου ανάγονται στις θεμελιώδεις αρχές που περιέχονται στις συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, το πρωτογενές δηλαδή κοινοτικό δίκαιο, και αφορούν (Χ. Γκόρτσος):

- την κατάργηση κάθε περιορισμού στην ελεύθερη κίνηση των παραγωγικών συντελεστών, δηλ. στη διακίνηση κεφαλαίων και εργαζομένων
- τη διασφάλιση της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών
- τη διασφάλιση της ελευθερίας εγκαταστάσεως των χρηματοπιστωτικών ενδιάμεσων και
- την κατάργηση των περιορισμών που εμποδίζουν την αποτελεσματική πρόσβαση των οικονομικών μονάδων στην αγορά, η λειτουργία δηλ. της αρχής της μη διακριτικής μεταχείρισης.

Για την υλοποίηση των στόχων που τέθηκαν, η Επιτροπή επεξεργάστηκε ένα σύνολο Οδηγιών και Συστάσεων το περιεχόμενο των οποίων αποτελεί την εξειδίκευση των στόχων και της διαδικασίας της ολοκλήρωσης, όπως αυτοί διατυπώθηκαν στη Λευκή Βίβλο. Οι κεντρικοί άξονες του προγράμματος ορίζονται στο προοίμιο της Δεύτερης Τραπεζικής Οδηγίας και συνίστανται στην υιοθέτηση (Γ. Ζαββός):

α) Της αρχής της ενιαίας άδειας λειτουργίας των πιστωτικών ιδρυμάτων (single banking licence). Τα κράτη-μέλη καλούνται να προσαρμόσουν την τραπεζική τους νομοθεσία κατά τέτοιο τρόπο, ώστε τα πιστωτικά ιδρύματα (και τα χρηματοδοτικά ιδρύματα που είναι θυγατρικές πιστωτικών ιδρυμάτων) τα οποία πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την εξασφάλιση χρηστής και συνετής διαχείρισης, να αποκτούν άδεια ίδρυσης και λειτουργίας από τις αρχές του κράτους-μέλους στο οποίο επιθυμούν να εγκατασταθούν, να έχουν δηλαδή την καταστατική τους έδρα και την κεντρική τους διοίκηση.

β) Της αρχής της υπαγωγής των πιστωτικών ιδρυμάτων στην εποπτεία των αρμοδίων αρχών του κράτους προελεύσεως (home country control). Η ευθύνη για την εποπτεία της χρηματοοικονομικής κατάστασης μιας τράπεζας, που ασκεί τις δραστηριότητές της σε όλη την έκταση της Κοινοτικής επικράτειας, ανατίθεται στις αρμόδιες εποπτικές αρχές της χώρας, όπου η τράπεζα έχει την κυρίως έδρα της.

γ) Της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης κανόνων και πρακτικών (mutual recognition). Θεσπίστηκε από την Επιτροπή στη Λευκή Βίβλο του 1985 και έχει ως κύριο στόχο, να προσφέρει ένα αποτελεσματικό μηχανισμό που θα συμβάλλει στην επιτάχυνση της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς της Κοινότητας.

δ) Της αρχής του ελάχιστου εναρμονισμού του περιεχόμενου των κανόνων εποπτείας (minimal harmonisation). Στα αρχικά στάδια της Ευρωπαϊκής ενοποίησης και των προσπαθειών για την ολοκλήρωση της κοινής τραπεζικής αγοράς, η Επιτροπή έδωσε έμφαση στην εξάλειψη των διατάξεων των τραπεζικών νομοθεσιών, οι οποίες δημιουργούσαν διακρίσεις βάσει της εθνικότητας σε βάρος της εγκατάστασης ξένων (κοινοτικών) τραπεζών, π.χ. η απαγόρευση συμμετοχής ξένων (κοινοτικών) τραπεζών κατά πλειοψηφία στο κεφάλαιο ή το διοικητικό συμβούλιο των εγχώριων τραπεζών.

ε) Της αρχής της αμοιβαιότητας σχετικά με τη μεταχείριση των εξωκοινοτικών πιστωτικών ιδρυμάτων στην τραπεζική αγορά των κρατών-μελών (reciprocity).

Όλοι οι παράγοντες που προαναφέρθηκαν κατέστησαν τον χρηματοπιστωτικό τομέα ανταγωνιστικό σε πολύ μεγάλο βαθμό. Οι τραπεζικοί οργανισμοί δεν είχαν πλέον την ευχέρεια αλόγιστων δανειοδοτήσεων και με δεδομένη την ταχύτατη εξέλιξη της τεχνολογίας και την ολοένα μεγαλύτερη σπουδαιότητα των χρηματαγορών και κεφαλαιαγορών έπρεπε να αναθεωρήσουν τις στρατηγικές τους επιλογές. Επιτράπηκε η είσοδος νέων παικτών στον χρηματοοικονομικό τομέα (ασφαλιστικές εταιρείες, χρηματοπιστηριακές εταιρείες, εταιρείες παροχής δανείων για αγορά κατοικίας) με αποτέλεσμα οι τράπεζες να δώσουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε λογισμικό και μηχανήματα τελευταίας τεχνολογίας, στην εκπαίδευση και εξειδίκευση του υπάρχοντος προσωπικού, ελαχιστοποίησης του λειτουργικού τους κόστους, αναθεώρησης στρατηγικών στόχων (Credit Lyonnais, μεγάλες ζημιές από επενδύσεις σε ακίνητα και κινηματογραφικές επιχειρήσεις).

Εκτός από τα παραπάνω βραχυπρόθεσμα μέτρα τα τραπεζικά ιδρύματα έπρεπε να χαράξουν μακροπρόθεσμες οι πλέον σημαντικές από τις οποίες αυτή τη στιγμή παγκοσμίως είναι:

α) συμμαχίες,

β) αγορά και κατοχή εταιρειών εκτός εθνικού εδάφους,

γ) αγορές και συγχωνεύσεις με εταιρείες εντός εθνικού εδάφους,

δ) συγχωνεύσεις με εταιρείες εκτός εθνικού εδάφους με σκοπό τη δημιουργία υπερεθνικών ομίλων.

Γ. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα χαρακτηρίζεται από δύο χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα (Ζαββός):

α) την ολιγοπωλιακή διάρθρωση της αγοράς του και

β) την εκτεταμένη παρέμβαση του κράτους στον τραπεζικό τομέα.

Οι πρόσφατες διεθνείς χρηματοοικονομικές εξελίξεις και η επίτευξη της ενιαίας Ευρωπαϊκής αγοράς από το 1992 έθεσαν όλους τους παράγοντες του συστήματος μπροστά σε νέες προοπτικές και σε στρατηγικά διλήμματα. Έτσι από τις αρχές του 1991 συγκροτήθηκε η Επιτροπή Εκσυγχρονισμού του Τραπεζικού Συστήματος και του Χρηματιστηρίου, γνωστή ως Επιτροπή Ζαββού, που τον Ιούνιο του ίδιου έτους ολοκλήρωσε την πρώτη φάση των εργασιών της με τη σύνταξη, μεταξύ άλλων Προεδρικών Διαταγμάτων (Π.Δ.) μέσω των οποίων επιδιώκεται η ενσωμάτωση στην ελληνική τραπεζική νομοθεσία του περιεχομένου τριών Οδηγιών-κλειδιά για τη διαμόρφωση της ενιαίας ευρωπαϊκής τραπεζικής αγοράς. Πρόκειται για τις ακόλουθες νομοθετικές πράξεις:

α) Το Π.Δ. για τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που αφορούν την ανάληψη και άσκηση δραστηριότητας των πιστωτικών ιδρυμάτων (οδηγία 89/646/ΕΟΚ).

β) Το Π.Δ. για τον ορισμό των ιδίων κεφαλαίων των πιστωτικών ιδρυμάτων που έχουν την έδρα τους στην Ελλάδα (οδηγία 89/299/ΕΟΚ)

γ) Το Π.Δ. για το συντελεστή φερεγγυότητας των πιστωτικών ιδρυμάτων που έχουν την έδρα τους στην Ελλάδα (οδηγία 89/647/ΕΟΚ).

Οι αντικειμενικοί στόχοι της νομοθεσίας είναι αφενός μεν η απελευθέρωση και η αποκανονικοποίηση της ελληνικής τραπεζικής αγοράς και αφετέρου η ενίσχυση της σταθερότητας και συνοχής της με στόχο τη διασφάλιση της αποτροπής γενικευμένων τραπεζικών κρίσεων και την προστασία των καταθετών.

Η διαδικασία σταδιακής απελευθέρωσης της κίνησης κεφαλαίων που ακολουθήθηκε στη χώρα μας επιταχύνθηκε τα τελευταία 5 χρόνια στα πλαίσια της προσαρμογής μας στις διατάξεις των οδηγιών 88/361/ΕΟΚ και 92/122/ΕΟΚ για την απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων.

Με την έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος 96/23.3.93 και πράξεων Διοικητού της Τράπεζας της Ελλάδος απελευθερώθηκε πρώτα η κίνηση των μεσομακροπρόθεσμων κεφαλαίων και τελευταία η κίνηση των βραχυπρόθεσμων με εξαίρεση τις πράξεις επί καταθέσεων.

Επισημαίνεται ότι η απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων και ιδιαίτερα των βραχυπρόθεσμων προσδίδει ουσιαστικό περιεχόμενο και στο δικαίωμα της ελεύθερης διασυνοριακής παροχής τραπεζικών υπηρεσιών, το οποίο παρέχεται από τη δεύτερη τραπεζική οδηγία (89/646/ΕΟΚ). Ως εκ τούτου αποτελεί παράγοντα που διευκολύνει σημαντικά την κλιμάκωση των ανταγωνιστικών πιέσεων τις οποίες δέχονται τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα από τράπεζες (αλλά και επενδυτικούς οργανισμούς) του εξωτερικού σε όλο το φάσμα των χρηματοοικονομικών αγορών (τραπεζικών, ασφαλιστικών, χρηματιστηριακών, αμοιβαίων κεφαλαίων).

Εξ άλλου, η απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων στη χώρα μας είχε επιπτώσεις και στην μορφολογία της ελληνικής τραπεζικής αγοράς επιφέροντας την αναδιάρθρωση και διεύρυνση της ζήτησης τραπεζικών υπηρεσιών.

Χαρακτηριστικά επισημαίνονται:

- η σημαντική αύξηση της ζήτησης δανείων σε συνάλλαγμα, εξέλιξη η οποία διευκολύνθηκε φυσικά και από την ακολουθούμενη συναλλαγματική πολιτική,
- η ανάπτυξη των εργασιών σε πράξεις κάλυψης συναλλαγματικών κινδύνων (προθεσμιακή αγορά συναλλάγματος, πράξεις σε παράγωγα χρηματοοικονομικά μέσα),
- η διεύρυνση των πράξεων μεταφοράς κεφαλαίων για αγοραπωλησίες τίτλων καθώς και άλλες συναλλαγές (τουριστικό συνάλλαγμα κ.α.).

Επίσης αξίζει να επισημανθεί η σημαντική ανάπτυξη του ενεργητικού των αμοιβαίων κεφαλαίων διεθνούς επενδυτικού

προσανατολισμού και γενικά των τοποθετήσεων διαθεσίμων ιδιωτών σε ξένο νόμισμα. Είναι προφανές ότι η απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων τείνει να μεταβάλλει ριζικά τα δεδομένα λειτουργίας της τραπεζικής αγοράς, γεγονός το οποίο καθιστά αναγκαίο τον εκσυγχρονισμό και του μηχανισμού άσκησης της χρηματοοικονομικής πολιτικής των ελληνικών τραπεζών με στόχο την αποτελεσματική διαχείριση των συναφών κινδύνων αλλά και την αντιμετώπιση των ανταγωνιστικών πιέσεων που προαναφέρθηκαν. Ενδεικτικά αναφέρονται οι προσπάθειες που γίνονται αυτό τον καιρό για τη δημιουργία ολοκληρωμένης δευτερογενούς αγοράς αξιογράφων καθώς και παραγώγων χρηματοοικονομικών προϊόντων το θεσμικό πλαίσιο των οποίων προβλέπεται να ολοκληρωθεί περί τα τέλη του τρέχοντος έτους.

Μια ακόμη θεσμική αλλαγή που αποφάσισε κατ' αρχήν η Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών το 1988 και αμέσως μετά υιοθέτησε και η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι αυτή της κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών. Το ενιαίο σύστημα εποπτείας της κεφαλαιακής επάρκειας των ευρωπαϊκών τραπεζών έχει διατυπωθεί στις οδηγίες 89/647/ΕΟΚ (για το συντελεστή φερεγγυότητας των τραπεζών) και 93/6/ΕΟΚ (για την κεφαλαιακή επάρκεια τραπεζών και επενδυτικών οργανισμών).

Το ελληνικό πλαίσιο εποπτείας έχει ήδη προσαρμοστεί στις διατάξεις της πρώτης από τις παραπάνω οδηγίες με την έκδοση της ΠΔΤΕ 2054/18.3.92, ενώ όσον αφορά την δεύτερη οδηγία, που αναμένεται να ισχύσει από τις αρχές του 1996, προωθείται η ψήφιση σχετικού νόμου.

Όπως είναι γνωστό, η οδηγία για το συντελεστή φερεγγυότητας αποβλέπει στον έλεγχο της κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών που απαιτείται για την κάλυψη των πιστωτικών τους κινδύνων, ενώ η δεύτερη αφορά, μεταξύ άλλων, τον έλεγχο της κεφαλαιακής τους επάρκειας έναντι των κινδύνων από τις διακυμάνσεις των επιτοκίων, των συναλλαγματικών ισοτιμιών και των τιμών των μετοχών.

Οι στρατηγικές για την αντιμετώπιση του ανταγωνισμού που δημιουργεί η υλοποίηση της ενιαίας τραπεζικής αγοράς του 1992 θα πρέπει να λάβουν υπόψη την ατομική περίπτωση κάθε τράπεζας. Έτσι οι ελληνικές τράπεζες θα πρέπει να επιλέξουν μεταξύ της διεύρυνσης των εργασιών (universal banking) ή της εξειδικευμένης τράπεζας. Επίσης σύναψη συμμαχιών ή συγχωνεύσεων μεταξύ ελληνικών ή και ξένων τραπεζών με υπέρτερη τεχνολογική και διοικητική εξάρτηση μπορεί να αποβεί μια πρόσφορη επιλογή.

Θα πρέπει να χαραχθεί μια στρατηγική που θα αποβλέπει στην εδραίωση και προβολή της Ελλάδας ως χρηματοπιστωτικού κέντρου μεγάλης περιφερειακής εμβέλειας. Στη διαμόρφωση αυτής της στρατηγικής θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ιδιαίτερα οι άμεσες αλλά και μελλοντικές παράμετροι ενός αυξανόμενου ανταγωνισμού στα Βαλκάνια και τη Μεσόγειο λόγω της γεωπολιτικής ιδιομορφίας των χώρων αυτών αλλά και των συνθηκών που δημιούργησε η χρηματοοικονομική ολοκλήρωση του 1992. Βέβαια η δημιουργία ενός τέτοιου κέντρου προϋποθέτει τη συνδρομή μιας σειράς παραγόντων όπως πλήρη κατάργηση των συναλλαγματικών περιορισμών, σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας που να εξασφαλίζει τη διαφάνεια και σταθερότητα του συστήματος, απαλλαγή από γραφειοκρατικές διαδικασίες, σύγχρονο σύστημα τραπεζικών πληρωμών κλπ.

. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) ΕΕΤ, Επίκαιρα Θέματα 4, Νέες τεχνολογίες και ανθρώπινος παράγοντας, αχρονολόγητο
- 2) G. Hempel, D. Simonson, A. Coleman, Bank Management, Wiley, 1994
- 3) Ε. Χαραλαμπίδης, Εκσυγχρονισμός των τραπεζών και οι επιπτώσεις στην ειδίκευση και εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού, Δελτίο ΕΕΤ, Α' τριμηνία 1994
- 4) R. C. Bryant, International Financial Intermentation, Brookings Institution, Washington, D.C., 1987
- 5) R.C. Smith and I. Walter, "Reconfiguration of the Global Securities Industry in the 1990s". Paper presented at the conference on "World Banking and Securities Markets after 1992", International Center for Monetary and Banking Studies, Geneva, 1990.
- 6) A. Steinherr and P. Gilbert, The impact of financial market intergration of the European banking industry, Research Report, Centre for European Policy Studiew, Brussels, 1989
- 7) R. Herring, "1992 and after: the international supervisory challenge", Paper presented at the Conference on "World Banking and Securities Markets after 1992", International Center for Monetary and Banking Studies, Geneva, 1990
- 8) E.P.M. Gardener, Capital Adequacy in the New Europe, 1991
- 9) Γ. Ζαββός, Η Τραπεζική Πολιτική της ΕΟΚ εν όψει του 1992, ΕΕΤ, 1989
- 10) Χ. Γκόρτσος, Η νέα τραπεζική νομοθεσία κάτω από το πρίσμα των διεθνών και κοινοτικών εξελίξεων, ΕΕΤ.

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Από την οικονομική θεωρία είναι γνωστό ότι τρεις είναι κυρίως οι τρόποι με τους οποίους μία επιχείρηση μπορεί να πετύχει συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών της:

- η συμπίεση του κόστους λειτουργίας της,
- η διαφοροποίηση του προϊόντος (diversification),
- η εξειδίκευση (specialisation).

Οι παράγοντες που διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στη δημιουργία του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος είναι η δομή και η ένταση της αντιπαλότητας στον κλάδο (δηλ. ο ανταγωνισμός), οι συνθήκες που διαμορφώνουν και επηρεάζουν τη ζήτηση, οι συντελεστές παραγωγής και, τέλος, ο αριθμός των ανταγωνιστών στον υπό μελέτη κλάδο.

Για τον τομέα των υπηρεσιών, και ιδιαίτερα για τις τράπεζες, οι δύο πρώτοι παράγοντες (δηλαδή ο ανταγωνισμός και η ζήτηση) είναι ιδιαίτερα σημαντικοί.

Τα τελευταία κυρίως χρόνια τόσο ο ανταγωνισμός όσο και η ζήτηση στον ελληνικό χρηματοπιστωτικό τομέα έχουν αυξηθεί σαν αποτέλεσμα της άρσης του πλέγματος των περιοριστικών κρατικών ρυθμίσεων σχετικών με υποχρεωτικές δεσμεύσεις των τραπεζών σε κρατικούς τίτλους, τις χρηματοδοτήσεις, την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων και την σταδιακή απελευθέρωση της καταναλωτικής πίστης.

Υπό το νέο καθεστώς απελευθέρωσης των αγορών χρήματος και κεφαλαίου, ο ανταγωνισμός και ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος αποτελούν τους βασικούς άξονες της οικονομικής πολιτικής.

Παράλληλα με τις επικρατούσες τάσεις, τόσο στην ευρωπαϊκή (κοινοτική) όσο και στην παγκόσμια τραπεζική αγορά, δύο είναι τα στοιχεία εκείνα που τείνουν να μεταβάλουν τη δομή της ελληνικής τραπεζικής βιομηχανίας:

- η διαδικασία της αποκανονικοποίησης (deregulation process), δηλαδή η εξασθένιση των κρατικών κανονιστικών ρυθμίσεων και η βαθμιαία αύξηση της ικανότητας των κεφαλαιαγορών να προσελκύσουν εταιρείες προς άμεση χρηματοδότηση, και
- το πρόσφατο φαινόμενο της αποδιαμεσολάβησης (disintermediation) που συνίσταται στην προοδευτική παράκαμψη και αποδυνάμωση της ανταγωνιστικής θέσης των τραπεζών στο βαθμό που οι λοιποί οικονομικοί παράγοντες (δηλ. εταιρείες πιστωτικών καρτών, ασφαλιστικές επιχειρήσεις, ανταλλακτήρια συναλλάγματος, εταιρείες χρηματοδοτήσεων, εταιρείες διαχείρισης αμοιβαίων κεφαλαίων -ΑΕΔΑΚ, πολυκαταστήματα) έχουν τη δυνατότητα προσφοράς των απαιτούμενων χρηματοοικονομικών προϊόντων περιορίζοντας σημαντικά την ανταγωνιστική θέση των Ελληνικών τραπεζών και επηρεάζοντας όχι μόνο τη δομή αλλά και τη στρατηγική τους.

Τόσο η αποκανονικοποίηση όσο και η αποδιαμεσολάβηση είναι έννοιες στενά συνδεδεμένες με τη δημιουργία της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς και έχουν προωθήσει μια ευρύτερη μεταβολή της παραδοσιακής τραπεζικής δραστηριότητας, μέσω μιας μείωσης των βασικών τραπεζικών εργασιών, και ταυτόχρονα αύξησης της προσφοράς ενός ευρέως φάσματος χρηματοοικονομικών προϊόντων.

Η ζήτηση για χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, ως γνωστόν, αυξάνει παράλληλα με τη μεγέθυνση της αγοράς και στο βαθμό που τα καταναλωτικά πρότυπα μεταβάλλονται. Σαν άμεσο αποτέλεσμα της αποδιαμεσολάβησης και του τέλους στις παραδοσιακές πελατειακές σχέσεις, οι τυποποιημένες και παραδοσιακές συναλλαγές κατάθεσης - χορήγησης θα μειωθούν σε σπουδαιότητα.

Στο νέο χρηματοοικονομικό περιβάλλον που διαμορφώνεται εντοπίζεται και η διάσταση απόψεων ως προς τη στρατηγική που πρέπει να ακολουθήσουν οι τράπεζες, ώστε να διατηρήσουν ή ακόμα και να αυξήσουν τα μερίδιά τους στην αγορά: στρατηγική διαφοροποίησης (diversification strategy) ή εξειδίκευση σε κάποιο συγκεκριμένο χρηματοοικονομικό προϊόν (specialisation);

Η κάθε στρατηγική παρουσιάζει θετικά και αρνητικά σημεία. Σήμερα, σε ένα έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον, η διαφοροποίηση είναι συνώνυμη με την αύξηση κόστους, στο μέτρο που αυτή απαιτεί περισσότερα κεφάλαια, συνεχείς επενδύσεις κυρίως στους τομείς της έρευνας και ανάπτυξης (Research & Development) και αυστηρή επιλογή ειδικευμένων κατά τομέα στελεχών.

Ειδικότερα, η στρατηγική της διαφοροποίησης βασίζεται στην προσφορά χρηματοοικονομικών υπηρεσιών τις οποίες οι αγοραστές εκτιμούν ως μοναδικές. Η διαφοροποίηση μπορεί να οδηγήσει σε ουσιαστικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στο βαθμό που επιτρέπει τη δημιουργία εμποδίων εισόδου (entry barriers) στον κλάδο αλλά και ιδιαίτερων δεσμών με τους συναλλασσόμενους πελάτες.

Από την άλλη πλευρά η εξειδίκευση είναι η στρατηγική εκείνη που έχει χρησιμοποιηθεί συχνότερα για την εξασφάλιση

του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος για δύο κυρίως λόγους:

Ο πρώτος βασίζεται στο γεγονός ότι οι καινοτομίες τυποποιούνται πολύ σύντομα και με την πάροδο του χρόνου τα πλεονεκτήματα που έχουν αποκτηθεί εξαφανίζονται.

Ο δεύτερος έχει να κάνει με την προστασία ενός προϊόντος από την απομίμηση, η οποία, λόγω των υψηλών τεχνολογικών δυνατοτήτων, έχει αναπτυχθεί σε τέτοιο βαθμό συντείνοντας στη συντομοτάτη “ωρίμανση” των προϊόντων και στην αναγκαστική επικράτηση δύο στρατηγικών επιλογών: της συνεχούς καινοτομίας ή του πλεονεκτήματος κόστος (cost leadership).

Η εξειδίκευση σε κάποιο συγκεκριμένο χρηματοοικονομικό προϊόν είναι ακριβώς η αντίθετη περίπτωση των Universal Banks³ που διαφέρει ελάχιστα από το χρηματοοικονομικό supermarket.

Αποτελεσματικός ανταγωνισμός προϋποθέτει πάνω απ’ όλα και άριστο μέγεθος. Ιδιαίτερα για τις τράπεζες εκείνες που επιχειρούν να ανταγωνισθούν σε διεθνές επίπεδο, το μεγάλο μέγεθος είναι ένα σημαντικό πλεονέκτημα.

Στα πλαίσια της εξασφάλισης του αρίστου μεγέθους εντάσσεται και η πολιτική τόσο των συγχωνεύσεων - επιθετικών ή αμυντικών - και εξαγορών (Mergers & Acquisitions)⁴, όσο και εκείνη των συμμαχιών (friendly Alliances).

Τόσο στον τομέα του μεγέθους όσο και της διατραπεζικής συνεργασίας, οι ελληνικές κρατικές τράπεζες υστερούν σημαντικά σε σχέση με τις κοινοτικές⁵ και, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, με τις αμερικανικές και τις ιαπωνικές. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το γεγονός ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει ακόμα εν λειτουργία διατραπεζικό σύστημα πληρωμών τη στιγμή που στην Ευρώπη έχει ήδη δρομολογηθεί η διαδικασία για τη δημιουργία των διευρωπαϊκών δικτύων.

Σε περιπτώσεις όπου ο ανταγωνισμός υπερβαίνει τα στενά εθνικά σύνορα, η εξασφάλιση του κατάλληλου μεγέθους συχνά θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση ώστε, σε συνδυασμό με την εγκατάσταση της πλέον εξελιγμένης τεχνολογίας, οι τραπεζικές δραστηριότητες να διεκπεραιώνονται γρήγορα και αποτελεσματικά.

Εξελιγμένη τεχνολογία προϋποθέτει και άριστα εκπαιδευμένο προσωπικό που θα είναι σε θέση να την αξιοποιεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Οι νέες ανταγωνιστικές συνθήκες στον τραπεζικό τομέα αποκαλύπτουν μια νέα και σημαντική πρόκληση: τη συνεχή βελτίωση των προσόντων του προσωπικού σε συνδυασμό με την αποτελεσματική χρήση της τεχνολογίας της πληροφορικής. Αυτές οι δύο προϋποθέσεις, σε συνδυασμό με ένα αποτελεσματικό Management, μπορούν να συντελέσουν στην απόκτηση ενός σοβαρού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος.

Τα τελευταία δε χρόνια, η σημασία του ρόλου του προσωπικού αποδεικνύεται πρωταρχική. Η βελτιστοποίηση του τρόπου αμοιβής του περιορισμένου μεν αλλά ειδικευμένου σήμερα προσωπικού αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πεδία μελέτης των ωρίμων τραπεζών, αφού η εποχή, τόσο, της επίτευξης ποσοτικών στόχων όσο και της πελατειακής εκμετάλλευσης έχει πλέον παραχωρήσει τη θέση της στην ευέλικτη στρατηγική και στη συνεχή αξιοποίηση ευκαιριών⁶.

Με δεδομένο το γεγονός ότι οι ανταγωνιστικές πιέσεις προοδευτικά θα ενταθούν στον Ευρωπαϊκό χώρο, οι τράπεζες θα αναγκασθούν να υιοθετήσουν σαφείς στρατηγικές ανάλογα με το χώρο και τον τύπο του πελάτη. Άλλες σε εθνικό επίπεδο με μικρής δυναμικότητας πελάτες και άλλες σε διεθνές επίπεδο με μεγάλης δυναμικότητας πελάτες. Στον ελληνικό χώρο οι εξελίξεις τα τελευταία χρόνια ήταν ταχύτερες και προκάλεσαν μία ένταση του ανταγωνισμού αποκαλύπτοντας τις βασικές διαρθρωτικές αδυναμίες του τραπεζικού μας συστήματος.

B. Ο ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Η πλήρης απελευθέρωση της κίνησης των κεφαλαίων και των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών αποτελεί τον ουσιαστικότερο παράγοντα προώθησης των μεταβολών του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος και την κύρια αιτία της αύξησης του ανταγωνισμού.

Με την προοδευτική ενοποίηση των εθνικών αγορών οι κοινοτικές τράπεζες θα είναι σε θέση να αξιοποιήσουν πολλαπλά τη δημιουργία της ενιαίας Αγοράς και να αποκτήσουν ένα σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των αμερικανικών και ιαπωνικών τραπεζών.

Οι εξελίξεις που έχουν δρομολογηθεί τόσο στο μακρο- όσο και στο μικροπεριβάλλον του πιστωτικού χώρου έχουν προκαλέσει μία πρωτοφανή ιστορικά αύξηση του ανταγωνισμού και στο Ελληνικό τραπεζικό σύστημα.

Ο ανταγωνισμός στο Ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα περιλαμβάνει τον ανταγωνισμό τριών υποσυστημάτων:

τον ανταγωνισμό μεταξύ των εμπορικών τραπεζών,

τον ανταγωνισμό μεταξύ εμπορικών τραπεζών, αφενός, και των Ειδικών Πιστωτικών Ιδρυμάτων (ΕΠΙ)⁹, αφετέρου, και

τον ανταγωνισμό μεταξύ των πιστωτικών ιδρυμάτων γενικότερα και άλλων μη τραπεζικών επιχειρήσεων (non-Bank Banks), όπως ασφαλιστικές και χρηματοπιστηριακές επιχειρήσεις, ΑΕΔΑΚ, ανταλλακτήρια συναλλάγματος κλπ.

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας 20ετίας, 23 νέες τράπεζες προστέθηκαν στον τραπεζικό χάρτη της χώρας. Πρόκειται για τις εξής τράπεζες:

Εργασίας, Κρήτης, Μακεδονίας-Θράκης, Ευρωεπενδυτική, Χiosbank, Κεντρικής Ελλάδος, Interbank, Εγνατία, Δωρική, Ευρωπαϊκή-Λαϊκή, Ασπίς, Στεγαστική, Citibank, Τράπεζα Κύπρου, Midland, Barclays, Banque Nationale de Paris, Societe Generale, Bayerische Vereinsbank, Credit Commercial de France, Arab Bank, Credit Lyonnais, Bank Saderat Iran.

Συνολικά το 1993 οι παραπάνω 23 τράπεζες δεν αντιπροσώπευαν παρά το 9,2% του συνόλου του ενεργητικού των τραπεζών στη χώρα μας, το 11,5% των καταθέσεων και το 9,6% των χορηγήσεων.

Επιπλέον, η πρόσφατη εμφάνιση και διείσδυση στην τραπεζική αγορά των συνεταιριστικών τραπεζών αναμένεται να προσθέσει ακόμα μεγαλύτερη ένταση στον ήδη αυξημένο ανταγωνισμό, περιορίζοντας περισσότερο τα μερίδια αγοράς και σηματοδοτώντας μια νέα θεσμική εξέλιξη.

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των ελληνικών εμπορικών τραπεζών αλλά και των ξένων που είναι εγκατεστημένες στην Ελλάδα έχει λάβει τα τελευταία χρόνια δυναμικό χαρακτήρα, εξαιτίας κυρίως του γεγονότος ότι το φάσμα των προσφερομένων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών ήταν σχετικά περιορισμένο με έμφαση στις βασικές / παραδοσιακές τραπεζικές λειτουργίες (καταθέσεις-χορηγήσεις).

Δεδομένου ότι στην Ελλάδα η ανάπτυξη νέων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, όπως το factoring, το forfaiting και, μέχρι πριν μερικά χρόνια, το leasing, ή ακόμη τα features και options, είναι πρόσφατη, ο ανταγωνισμός μεταξύ των εμπορικών τραπεζών εστιάζεται κυρίως στη μείωση των επιτοκίων χορηγήσεων και στην αύξηση των επιτοκίων καταθέσεων και δευτερευόντως στην προσφορά νέων χρηματοοικονομικών προϊόντων, όπως για παράδειγμα, τα χρηματοοικονομικά παράγωγα¹¹ και τα πακέτα τραπεζικών και ασφαλιστικών υπηρεσιών.

Ωστόσο, ένα νέο σχετικά πεδίο στο οποίο αποτυπώνεται έντονα ο ανταγωνισμός μεταξύ των πιστωτικών ιδρυμάτων σε συνάρτηση με τις προοπτικές της οικονομίας είναι και οι αναδοχές (Underwritings), ιδιαίτερα μετά τις θεσμικές μεταβολές που έλαβαν χώρα το 1990 και έπειτα.

Ειδικότερα, στον τομέα αυτόν, σύμφωνα με δημοσιευμένα στοιχεία¹² για το διάστημα 1.1.-31.12.1995, η Εμπορική Τράπεζα, η ΕΤΕΒΑ και η Ευρωεπενδυτική κατέλαβαν τις πρώτες θέσεις μεταξύ των αναδόχων τραπεζών με βάση τον αριθμό αναδοχών στις οποίες συμμετείχαν. Ο επόμενος πίνακας είναι ενδεικτικός της αυξανόμενης έντασης του ανταγωνισμού στην περιοχή αυτή και παρουσιάζει τις τράπεζες, τον αριθμό και τα ποσά αναδοχών για ολόκληρο το 1995.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Αναδοχές έτους 1995 (1.1.-31.12.1995)

ΕΜΠΟΡΙΚΗ	9	2.229.873.000
ΕΤΕΒΑ	9	1.220.196.500
ΕΥΡΩΕΠΕΝΔΥΤΙΚΗ	8	1.055.030.000
INTERSEC	7	703.840.000
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	6	1.075.617.750
INTERBANK	6	1.010.789.500
ΕΤΒΑ	6	781.048.750
ΙΟΝΙΚΗ	6	714.506.000
ΑΓΡΟΤΙΚΗ	6	463.805.250
ΔΩΡΙΚΗ	6	412.933.750
ΓΕΝΙΚΗ	5	805.136.000
ABN-AMRO BANK	5	775.767.000

ΧΙΟΣ BANK	5	714.115.000
ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	5	697.329.250
SOCIETE GENERALE	5	683.396.500
ΕΘΝΙΚΗ ΧΡΗΜ/ΚΗ	5	353.299.000
BARCLAYS	4	1.233.023.000
ΠΙΣΤΕΩΣ	4	1.141.924.750
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ-ΛΑΪΚΗ	4	399.045.000
ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΡΗΤΗΣ	4	323.705.500
ΚΤΗΜΑΤΙΚΗ	4	319.033.000
ARAB BANK	4	231.023.500
ΕΘΝΙΚΗ	3	1.650.003.000
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΘΡΑΚΗΣ	2	279.049.000
ΛΟΙΠΕΣ (6 ΤΡΑΠΕΖΕΣ)	11	1.798.234.750
ΣΥΝΟΛΟ		21.071.726.000

Με βάση τα νέα δεδομένα που ισχύουν στον διεθνή χρηματοπιστωτικό χώρο, τα τραπεζικά ιδρύματα για να ενισχύσουν τη θέση τους στην αγορά και για να εμπλουτίσουν τις δραστηριότητές τους με νέα δεδομένα, θα πρέπει να κινηθούν και προς την κατεύθυνση της κεφαλαιαγοράς.

Η σπουδαιότητα της τελευταίας στη χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας από το 1990 και έπειτα είναι χαρακτηριστική:

ΠΙΝΑΚΑΣ II

Μία ακόμη σημαντική ένδειξη των αυξανόμενων ανταγωνιστικών πιέσεων που προοδευτικά αναπτύσσονται στο χώρο των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων αποτελεί και η κατακόρυφη αύξηση των διαφημιστικών δαπανών.

Σύμφωνα με δημοσιευμένα στοιχεία πρόσφατης μελέτης για το 9μηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 1995, οι τράπεζες αλλά και οι οργανισμοί που εκδίδουν πιστωτικές κάρτες και δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα έχουν δαπανήσει συνολικά για διαφήμιση σε όλα τα μέσα το ποσό των 3,5 δις δρχ., ενώ η σχετική δαπάνη για το αντίστοιχο διάστημα του 1994 ήταν 2,7 δις δρχ. (δηλ. αύξηση 30% περ.).

Η συμμετοχή των ελληνικών τραπεζών στην διαφημιστική δαπάνη για το ίδιο διάστημα παρουσίασε αύξηση 21% περίπου σε σχέση με το ίδιο διάστημα του 1994 (2,1 δις από 1,6 δις δρχ.). Αντίστοιχα, το σχετικό ποσό που διέθεσαν οι ξένες τράπεζες για την διαφημιστική προβολή τους για το ίδιο χρονικό διάστημα έφθασε στο ποσό των 425 εκ. έναντι 253 εκ. δρχ. το ανάλογο διάστημα του 1994 (δηλ. αύξηση 68% περίπου).

Οι ελληνικές τράπεζες που για το παραπάνω χρονικό διάστημα δαπάνησαν ποσό πάνω από 100 εκ. δρχ. είναι η Τράπεζα Μακεδονίας - Θράκης (152 εκ.), η Τράπεζα Πίστewς (150 εκ.), η Τράπεζα Αθηνών (140 εκ.), η Ιονική (101 εκ.) και η Εμπορική, ενώ στις ξένες η ABN-AMRO BANK δαπάνησε 148 εκ. δρχ.

Μία από τις μεταβολές που έλαβαν χώρα είναι και βαθμιαία η κατάργηση του διαχωρισμού μεταξύ εμπορικών τραπεζών και Ειδικών Πιστωτικών Ιδρυμάτων. Με δεδομένη την αποδέσμευση της κυκλοφορίας των κεφαλαίων και την μετακίνησή τους προς τις πλέον αποδοτικές τοποθετήσεις, οι Ειδικοί Πιστωτικοί Οργανισμοί ακολουθούν μία δυναμική πορεία, διαμορφώνοντας σταδιακά τάσεις απομάκρυνσης και αποεξειδίκευσης (despecialisation) από το κύριο αντικείμενο του καταστατικού τους και μετατροπής τους σε εμπορικές τράπεζες.

Η κρατική πιστωτική πολιτική που ασκήθηκε στην Ελλάδα, σε όλη τη διάρκεια της εξέλιξης του πιστωτικού συστήματος, στερήσε από τις τράπεζες τη δυνατότητα να αποδεσμευθούν και να λειτουργήσουν αυτόνομα με βάση τους κανόνες της αγοράς, αυξομειώνοντας δηλαδή στην ανάλογη περίπτωση τα επίπεδα επιτοκίων χορηγήσεων και καταθέσεων, αλλά και διοχετεύοντας τις καταθέσεις από τις υποχρεωτικές δεσμεύσεις σε κερδοφόρες τοποθετήσεις. Επιπλέον, οι εξειδικευμένες τραπεζικές εργασίες και ο πλουραλισμός τόσο στους στόχους όσο και στις επιλογές, αποτελούσαν στοιχεία άγνωστα στις υπό κρατική κηδεμονία τράπεζες.

Μία συνοπτική εξέταση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος αποκαλύπτει τα εξής: Οι μικρές τράπεζες, λόγω,

κυρίως, ανεπαρκών πόρων και χαμηλού κύκλου εργασιών, δεν έχουν αναπτύξει κάποια εξειδίκευση σε κάποιο συγκεκριμένο τομέα και ως εκ τούτου δεν έχει σταθεί δυνατό να ανταγωνισθούν επαρκώς τις μεγάλες κρατικές τράπεζες.

Οι τελευταίες, λόγω μεγέθους, συναγωνίζονται σε όλα τα μέτωπα (retail / wholesale banking) και σε διεθνές επίπεδο, χωρίς ουσιαστικά να διαθέτουν ένα ιδιαίτερα αποφασιστικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε κάποιο από αυτά.

Λόγω ακριβώς του εκτεταμένου δικτύου των υποκαταστημάτων τους χρησιμοποιούνται κατά κανόνα για την διεκπεραίωση των κρατικών συναλλαγών με τους πολίτες (μισθοδοσίες, πληρωμές συντάξεων και τελών, διάθεση κρατικών τίτλων, τήρηση λογαριασμών με υψηλό κόστος κ.λπ.).

Παρά το γεγονός ότι η ύπαρξη ενός εκτεταμένου δικτύου θεωρείται σοβαρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, οι διαρθρωτικές αδυναμίες και τα οργανωτικά προβλήματα αντισταθμίζουν το πλεονέκτημα αυτό σε μεγάλο βαθμό¹⁶. Ειδικότερα, οι βασικότερες αδυναμίες συνοψίζονται στα εξής:

1. Αδυναμία τόσο στην πρόσληψη προσωπικού με αξιολογικά και ορθολογικά κριτήρια όσο και στην τήρηση των προδιαγραφών για τις υπό στελέχωση θέσεις.
2. Έλλειψη περιγραφής αρμοδιοτήτων και ορθολογικού συστήματος προγραμματισμού, αξιολόγησης και εξέλιξης του ανθρώπινου δυναμικού.
3. Αδυναμία ορθολογικής λήψης επιχειρηματικών αποφάσεων σε θέματα χορηγήσεων, αξιολόγησης επενδύσεων, επιθεώρησης, κ.λπ., λόγω πολιτικών κριτηρίων.
4. Ανυπαρξία συστήματος σύνδεσης τις εργασίας με την παραγωγικότητα την στιγμή που, σε παγκόσμια κλίμακα, όλες οι πολιτικές στοχεύουν στην αύξησή της.

Για παράδειγμα στην μεγαλύτερη Ελληνική Τράπεζα, την Εθνική, 15.130 υπάλληλοι στελεχώνουν ένα δίκτυο (στο εσωτερικό) 595 καταστημάτων ανεβάζοντας τον μέσο κατά κατάσταση αριθμό εργαζομένων σε 26,3 ενώ (σύμφωνα με στοιχεία της Ομοσπονδίας Εμπορικών Τραπεζών της Ε.Ε.-B.F.E.U.), ο αντίστοιχος αριθμός στις εμπορικές τράπεζες της Ε.Ε. είναι μόλις 18,2. Ένα τόσο εκτεταμένο δίκτυο καταστημάτων όπως αυτό της Εθνικής, αντιστοιχεί είτε σε μεγαλύτερο κύκλο εργασιών, είτε σε μεγαλύτερους συντελεστές κέρδους.

Συμπερασματικά, όλες οι Ελληνικές τράπεζες (με πρώτη την Εθνική Τράπεζα), απασχολούν μεγαλύτερο από τον διεθνώς επιτρεπόμενο αριθμό υπαλλήλων. Ο επόμενος πίνακας (Πίνακας III) είναι αποκαλυπτικός δεδομένου ότι την τελευταία πενταετία παρουσιάζει μία θεαματική αύξηση του αριθμού των εργαζομένων στις κρατικές τράπεζες.

Εξέλιξη του προσωπικού στις εμπορικές τράπεζες του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα

Μέσα από αυτό το πρίσμα γίνεται αντιληπτός ο λόγος που οι μεγάλες κρατικές τράπεζες επιθυμούν την διατήρηση της δεσπτόζουσας θέσης στην αγορά εις βάρος της αποδοτικότητάς τους. Αντίθετα, οι ελληνικές ιδιωτικές και οι ξένες τράπεζες που είναι εγκατεστημένες στην Ελλάδα επικεντρώνονται στις πλέον εξειδικευμένες και κερδοφόρες δραστηριότητες, (όπως για παράδειγμα η Χiosbank και η Δωρική Τράπεζα που δραστηριοποιούνται στο merchant banking, η Ευρωεπενδυτική στο private banking, η Interbank στην ασφαλιστική αγορά, λόγω της σημαντικής συμμετοχής της Interamerican στο μετοχικό της κεφάλαιο, αλλά και στον τομέα του wholesale banking), με αποκλειστικό κριτήριο τη μέγιστη δυνατή αποδοτικότητα.

Μία προσεκτική ανάλυση της θέσης των τριών πρώτων κρατικών τραπεζών, από την πλευρά της απασχόλησης, αποκαλύπτει και το πρόβλημα της ορθολογικής αξιοποίησής του, ιδιαίτερα στη σημερινή εποχή που λόγω των τεχνολογικών ανακατατάξεων απαιτείται διαρκής εξειδίκευση, ελλείψει της οποίας ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων στην ευρωπαϊκή τραπεζική βιομηχανία ωθείται στην ανεργία. Ωστόσο, οι προσλήψεις χωρίς επιλογή και ορθή οργανωτική κατανομή έχουν σαν αποτέλεσμα, πέρα από τα όποια ποιοτικά προβλήματα, την υπέρογκη αύξηση δαπανών προσωπικού, οι οποίες για να συγκρατηθούν σε ανεκτά επίπεδα καθλώνουν τα επιδόματα και τις πρόσθετες αμοιβές των στελεχών περιορίζοντας τελικά την αποδοτικότητα.

Ένα πρακτικό πρόβλημα που ισχύει σε ιδιαίτερα μεγάλη έκταση στην Ελλάδα είναι το γεγονός ότι οι μεγάλες κρατικές τράπεζες κατέχουν ένα μεγάλο ποσοστό βιομηχανικών συμμετοχών, που δημιουργήθηκε τόσο από καθυστερήσεις εξόφλησης χορηγήσεων, (στη συντριπτική τους πλειοψηφία ακάλυπτες λόγω των προβληματικών επιχειρήσεων τελευταίας γενιάς), όσο και λόγω του ρόλου τους ως μέσα υλοποίησης της κρατικής βιομηχανικής πολιτικής, και το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον είναι διατεθειμένες να προσφέρουν ανεξάρτητες επενδυτικές συμβουλές αλλά και να ακολουθήσουν ανεξάρτητη πολιτική στον τομέα αυτόν.

Για παράδειγμα, ο όμιλος της Εθνικής πλαισιώνεται από 166 εταιρείες από τις οποίες 31 ελέγχει άμεσα, 21 έμμεσα, ενώ συμμετέχει στο μετοχικό κεφάλαιο 114 άλλων εταιρειών με ποσοστό έως και 50%, ενώ η ETBA21 συμμετέχει συνολικά σε 134 επιχειρήσεις από τις οποίες 12 ελέγχει 100%.

Ένας από τους λόγους που εξηγεί την ιδιαίτερα χαμηλή ανταγωνιστικότητα των ελληνικών κρατικών τραπεζών είναι,

πέρα από την, σε μεγάλο ποσοστό, ασυνήθιστη και μη υγιή πρακτική να ελέγχουν επιχειρήσεις, και τα περιορισμένα για το μέγεθός τους ίδια κεφάλαια.

Γενικά, το πρόβλημα της διάρθρωσης του προβληματικού χαρτοφυλακίου και του κόστους που προκύπτει για την εξυπηρέτησή του διογκώνει σε πολύ σημαντικό βαθμό τις λειτουργικές δαπάνες και στερεί από τις τράπεζες πολύτιμους πόρους για την πολιτική τους.

Από την οικονομική θεωρία η ανταγωνιστικότητα είναι, ως γνωστόν, το αποτέλεσμα που αντανακλά την ικανότητα μιας επιχείρησης, και κατ' επέκταση ενός τομέα ή μιας ολόκληρης οικονομίας, να διατηρεί ή να αυξάνει τα μερίδιά της στην αγορά. Υπάρχει μια στενή αλληλεξάρτηση μεταξύ εξειδίκευσης και ανταγωνιστικότητας στο βαθμό που μεγαλύτερη εξειδίκευση ωθεί την εταιρεία που την υιοθετεί να ξεχωρίσει από τις άλλες και να κατακτήσει μεγαλύτερο μερίδιο της αγοράς.

Η εξέταση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, τόσο από άποψη διάρθρωσης όσο και από άποψη αποδοτικότητάς αποκαλύπτει τις εξής βασικές τάσεις:

Κυριαρχία, αλλά προοδευτικά, σχετική αδράνεια των μεγάλων τραπεζών,

Εμφανή δυναμικότητα των μεσαίου μεγέθους τραπεζών,

Είσοδο νέων ανταγωνιστών στην αγορά.

Προχωρώντας στην ανάλυση των δύο βασικών τραπεζικών παραμέτρων, όπως είναι οι καταθέσεις και οι χορηγήσεις, παρατηρούμε τα εξής:

Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό συγκέντρωσης αφού τρία κρατικά πιστωτικά ιδρύματα - η Εθνική, η Εμπορική και η Αγροτική Τράπεζα - συγκεντρώνουν το 73% περίπου των καταθέσεων και το 71% των χορηγήσεων (ΠΙΝΑΚΑΣ IV). Εάν μάλιστα στις εν λόγω κρατικές εμπορικές τράπεζες προστεθεί και η Ιονική, τα παραπάνω ποσοστά αυξάνονται σε 79% περίπου και 77%, αντίστοιχα. Παρά την απελευθέρωση δηλαδή του χρηματοπιστωτικού συστήματος της χώρας, υπάρχει ακόμη μία τακτική, συντονισμένη και συστηματική κρατική συμμετοχή, εάν όχι "παρέμβασις δια τον έλεγχο και την κατεύθυνση των νομισματικών και πιστωτικών εξελίξεων". Έτσι μπορεί κανείς να ισχυρισθεί ότι το ελληνικό τραπεζικό σύστημα διακρίνεται για την έντονα ολιγοπωλιακή διάρθρωσή του.

Η οικονομική κατάσταση των ελληνικών εμπορικών τραπεζών 1993 (σε εκατ. δρχ.)

Όπως διαπιστώνεται από τους επόμενους πίνακες (V & VI), η κυριαρχία της Εθνικής και της Εμπορικής και στα δύο αυτά μεγέθη είναι μεν συντριπτική αλλά προοδευτικά φθίνουσα τα τελευταία χρόνια. Οι δύο μεγαλύτερες εμπορικές τράπεζες της χώρας συγκεντρώνουν το 60% περίπου των καταθέσεων και το 40% περίπου των χορηγήσεων (η σύγκριση γίνεται σε % επί του συνόλου των εμπορικών τραπεζών).

Ωστόσο, πρέπει να διευκρινισθεί αναφορικά με τις κρατικές τράπεζες ότι, εφόσον γίνεται προσπάθεια εκκαθάρισης των προβληματικών δανείων, είναι φυσικό οι χορηγήσεις να μειώνονται. Από την άλλη πλευρά, η μείωση του ποσοστού των καταθέσεων δεν σημαίνει κατ' ανάγκην απώλεια μεριδίου καταθέσεων αλλά σχετίζεται με την αγορά κρατικών τίτλων και άλλων νέων χρηματοοικονομικών προϊόντων (swaps, repos).

Ο ΠΙΝΑΚΑΣ IV παρουσιάζει, όπως είδαμε, μία αναλυτική εικόνα με την οικονομική κατάσταση των Ελληνικών τραπεζών του έτους 1993/25, σύμφωνα με τον οποίο η Εθνική με ποσοστό 44,20% κατέχει την πρώτη θέση στις καταθέσεις, ενώ στις χορηγήσεις η Αγροτική με ποσοστό 32% έρχεται πρώτη. Από τις ιδιωτικές τράπεζες την πρώτη θέση, τόσο στις καταθέσεις όσο και στις χορηγήσεις, καταλαμβάνει η Τράπεζα Πίστεως και ακολουθούν η Ιονική και η Τράπεζα Εργασίας.

Η ίδια σχεδόν εικόνα με ορισμένες διαφοροποιητικές τάσεις παρουσιάζει και η ανάλυση με κριτήριο τα κέρδη (καθαρά κέρδη προ φόρων). Οι δύο μεγαλύτερες κρατικές εμπορικές τράπεζες (Εθνική και Εμπορική) διατηρούν μαζί σημαντικό μερίδιο αγοράς (περ. 46%) αλλά παράλληλα η Τράπεζα Πίστεως και η Τράπεζα Εργασίας την τελευταία τριετία (1991-1994) παρουσίασαν μία εξαιρετικά δυναμική πορεία. Θετική αλλά λιγότερο δυναμική κρίνεται η πορεία της Ιονικής Η εικόνα διαφοροποιείται έντονα εάν η σύγκριση γίνει με κριτήριο την αποδοτικότητα των ιδίων κεφαλαίων, με τη βοήθεια της οποίας είμαστε σε θέση να εκτιμήσουμε την αποτελεσματικότητα των εμπορικών τραπεζών με βάση τα ίδια κεφάλαια.

Η βασική διαπίστωση που προκύπτει είναι ότι η Τράπεζα Εργασίας, η Τράπεζα Πίστεως και η Γενική Τράπεζα είναι εκείνες που έχουν τη μεγαλύτερη απόδοση των ιδίων κεφαλαίων τους. Επίσης, διαπιστώνεται ότι η διατήρηση της κυρίαρχης θέσης των μεγάλων τραπεζών γίνεται εις βάρος της αποδοτικότητάς τους, αφού αυτές, σε αντίθεση με τις ιδιωτικές αλλά και τις ξένες τράπεζες που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, δεν αποκλείουν τις μικροκαταθέσεις που, όπως είναι γνωστό, είναι αντιπαραγωγικές και σημαντικά δαπανηρές.

Η ολιγοπωλιακή διάρθρωση, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί το πάγιο χαρακτηριστικό γνώρισμα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος καθ' όλη τη διάρκεια της τρίτης χρονικής περιόδου που εκτείνεται από το 1946 έως το 1992. Σύμφωνα δε με σχετική μελέτη εκείνης της περιόδου:

"το σύστημα κυριαρχείται εντόνως υπό τάσεως συγκεντρώσεως των μονάδων εις ισχυρά και ευρέως εκτεινόμενα συγκροτήματα. Ούτω, αι δύο μεγαλύτεραι εμπορικαί τράπεζαι, ήτοι η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος και η Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, αποτελούν κατ' ουσίαν μεγάλα ανταγωνιστικά συγκροτήματα, ελέγχοντα έκαστον διά λογαριασμόν του αριθμόν τραπεζών, εμπορικών και άλλων, αλλά και εταιρών επιχειρήσεων, κυρίως ασφαλιστικών και τουριστικών".

"Η τοιαύτη τάσις, παρά την κατά τα τελευταία έτη διείσδυσιν ξένων ανεπτυγμένων τραπεζικών οργανισμών εις τον

ελληνικών τραπεζικών χώρον, προσδίδει εις το σύστημα ολιγοπωλιακήν, εν πολλοίς, διαμόρφωσιν.”

Η επιμέρους ανάλυση της διάρθρωσης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος εκείνης της περιόδου μπορεί να συγκριθεί με την διάρθρωση της τελευταίας δεκαετίας του 20ού αιώνα. Τηρουμένων των αναλογιών, ο υψηλός βαθμός συγκέντρωσης παραμένει το κυρίαρχο γνώρισμα και των δύο αυτών χρονικών περιόδων, δεδομένου ότι τόσο η Αγροτική Τράπεζα όσο και η Κτηματική, ήταν προορισμένες η μεν πρώτη για την Αγροτική η δε δεύτερη, μαζί με την Τράπεζα Υποθηκών, για την κτηματική πίστη.

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται τόσο στον πίνακα ΙΧ, (όπως άλλωστε και στους πίνακες V & VI), είναι εύγλωττα και απεικονίζουν την εξέλιξη της διάρθρωσης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος. Προκύπτει ότι η κυριαρχία των δύο μεγαλύτερων κρατικών εμπορικών τραπεζών - της Εθνικής και της Εμπορικής Τράπεζας - από την τρίτη περίοδο είναι μεν συντριπτική αλλά διαχρονικά φθίνουσα τόσο στις καταθέσεις και τις χορηγήσεις όσο και στον αριθμό καταστημάτων και τον αριθμό των απασχολούμενων.

Για τους σκοπούς αυτής της ανάλυσης, μεταξύ των υπαρχόντων στατιστικών δεικτών μέτρησης της συγκέντρωσης ή, γενικότερα, μέτρησης της ανισότητας κατανομής που χαρακτηρίζει μια βιομηχανία και δεδομένου ότι κανείς από τους υπάρχοντες δείκτες δεν παρουσιάζει κάποια απόλυτη ανωτερότητα σε σχέση με τους άλλους, επιλέγουμε τον δείκτη της ολιγοπωλιακής ισορροπίας του Linda²⁸.

όπου A το ποσοστιαίο άθροισμα των 7 μεγαλύτερων Τραπεζών του δείγματος και n ο αριθμός του δείγματος.

Η επιλογή του εν λόγω δείκτη έγινε γιατί παρουσιάζει ένα διπλό πλεονέκτημα: υπολογίζεται εύκολα από τα υπάρχοντα στατιστικά δεδομένα και μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε συγχρόνως την ένταση της δύναμης της αγοράς (rounoir de marche) και τον τόπο που αυτή ασκείται.

Επιλέγοντας λοιπόν τις παραμέτρους ενεργητικό, καταθέσεις και χορηγήσεις του συνόλου των ελληνικών εμπορικών τραπεζών για το έτος 1993, είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε την ολιγοπωλιακή αρένα, δηλ., την συγκεκριμένη ομάδα των τραπεζών που ασκούν μια κυριαρχία στον τραπεζικό τομέα της χώρας καθώς επίσης και την ένταση αυτής της δύναμης. Διευκρινίζεται ότι όσο υψηλότερη είναι η τιμή του δείκτη ΕΟί τόσο μεγαλύτερη είναι και η δύναμη της αγοράς που ασκείται από τις τράπεζες της ομάδος.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι η ολιγοπωλιακή αρένα αποτελείται από 6 τράπεζες, με κριτήριο ανάλυσης το ενεργητικό και τις καταθέσεις, και 4 τράπεζες με κριτήριο τις χορηγήσεις. Η ένταση και η δύναμη της αγοράς που ασκείται μάλιστα με κριτήριο τις χορηγήσεις φαίνεται ότι είναι και η κρισιμότερη.

Εκείνο που πρέπει να τονισθεί είναι το γεγονός ότι οι ελληνικές τράπεζες υπερτερούν, όπως είναι φυσικό, σε σχέση με τις ξένες σε ότι αφορά τα παραδοσιακά μεγέθη (καταθέσεις, χορηγήσεις, ενεργητικό καθώς και αριθμό απασχολούμενων). Σε προχωρημένη όμως και περισσότερο λεπτομερή ανάλυση από ποιοτική άποψη (π.χ. διαθέσιμα προς ενεργητικό, χορηγήσεις προς ενεργητικό, καταθέσεις προς προσωπικό, ή και διαφοροποίησης τραπεζικών εργασιών) τότε η υπεροχή των ξένων τραπεζών είναι εμφανής.

Συμπερασματικά, λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω ανάλυση μπορούμε να καταλήξουμε σε ορισμένες διαπιστώσεις οι οποίες με κριτήριο την ανταγωνιστικότητα του ελληνικού πιστωτικού συστήματος ορίζουν τις παραμέτρους:

αποδοτικότητα,

επαρκή στελέχωση,

απαραίτητες επενδύσεις στην τεχνολογία

Οι μεγάλες εμπορικές τράπεζες (Εθνική, Εμπορική), ακολουθώντας μία λίγο ή πολύ διεθνή τάση, έχουν χάσει μερίδιο αγοράς, τόσο σε όρους καταθέσεων όσο και σε όρους δανείων, κυρίως λόγω της διαδικασίας απελευθέρωσης (deregulation process) και προς όφελος των υπολοίπων μικρότερων τραπεζών ιδιωτικών ή ξένων συμφερόντων.

Η τάση αυτή αρχικά εμφανίζεται στο τέλος της δεκαετίας του 80 και προοδευτικά γίνεται εντονότερη στις αρχές της επομένης, οπότε και ιδρύονται μία σειρά από μικρές, αλλά δυναμικές, ιδιωτικές τράπεζες (Δωρική, Χίου, Πειραιώς, Interbank, Eurobank και Ευρωπαϊκή-Λαϊκή).

Η προοδευτική διάβρωση της κυρίαρχης θέσης των δύο μεγάλων εμπορικών τραπεζών εξηγείται από διαφορετικούς λόγους. Το χαμηλό, σχετικά επίπεδο ανάπτυξης του ελληνικού χρηματοοικονομικού συστήματος σε συνδυασμό με την άνοδο του βιοτικού επιπέδου της χώρας, είναι ο πιο σημαντικός λόγος. Το επίπεδο αυτό ακριβώς προσπαθούν να εκμεταλλευθούν οι μικρές ιδιωτικές και ξένες τράπεζες με διαφοροποίηση τραπεζικών εργασιών, εισαγωγή νέων χρηματοοικονομικών προϊόντων, προηγμένη τεχνολογική υποστήριξη, ειδικευμένα στελέχη και περιορισμένο προσωπικό. Μέσα από αυτές τις προϋποθέσεις καθίστανται αποδοτικότερες και πιο ευέλικτες, σε σχέση με τις γραφειοκρατικές και αντιπαραγωγικές κρατικές ελληνικές τράπεζες, και ικανές να επικεντρώνονται στις πλέον κερδοφόρες τραπεζικές εργασίες.

Γενικά, η κάθε κατηγορία (μεγάλες κρατικές τράπεζες - μικρές ιδιωτικές ελληνικές και ξένες τράπεζες) παρουσιάζει τόσο θετικά όσο και αρνητικά σημεία.

Ο βαθμός του ανταγωνισμού θα εξαρτηθεί από την επιθετικότητα των μικρών τραπεζών και τη θέληση των μεγάλων κρατικών, που ωστόσο συνεχίζουν να λειτουργούν στο χρηματοοικονομικό περιβάλλον σαν price-makers, να παραχωρήσουν κάποιο επιπλέον μερίδιο αγοράς.

Εκείνο το οποίο προκύπτει και πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα, όσον αφορά τις κρατικές εμπορικές τράπεζες, είναι το ότι η αύξηση και, αργότερα, η διατήρηση του σχετικού μεριδίου της αγοράς έγινε με επέκταση του δικτύου των υποκαταστημάτων και εις βάρος της αποδοτικότητας.

Οι μεγάλες κρατικές τράπεζες είναι εκείνες που καθορίζουν τον ρυθμό στις αγορές και στα περιθώρια κέρδους. Όταν τα περιθώρια αυτά, σε ορισμένες συγκυριακές καταστάσεις, διαμορφώνονται σε οριακά επίπεδα δίνουν τη δυνατότητα στις μικρές ιδιωτικές, λόγω χαμηλότερου λειτουργικού κόστους, να πραγματοποιήσουν υπερκέρδη. Οι τελευταίες για να αντιμετωπίσουν τον ισχυρό ανταγωνισμό θα πρέπει να περιορίσουν το αντικείμενο των υπηρεσιών τους σε ορισμένες εξειδικευμένες εργασίες τις οποίες οι κρατικές τράπεζες, λόγω διαρθρωτικών και οργανωτικών προβλημάτων αδυνατούν να προσφέρουν.

Ωστόσο, προοδευτικά ο έντονος ανταγωνισμός θα έχει σαν αποτέλεσμα την συμπίεση των περιθωρίων κέρδους των μικρών τραπεζών οι οποίες θα οδηγηθούν σε συρρίκνωση των εργασιών τους και στην απορρόφηση/συγχώνευση με άλλες ή την εξαφάνισή τους από την αγορά.

Έτσι, η έντονη διεύρυνση που άρχισε από το τέλος της 10ετίας του 80 είναι πολύ πιθανό στα αμέσως επόμενα χρόνια προοδευτικά να αρχίσει να αναστρέφεται και ο αριθμός των παικτών να περιορίζεται.

Στα επόμενα δύο - τρία χρόνια ο ανταγωνισμός προβλέπεται να λάβει ακόμη εντονότερη μορφή αφού θα οριστικοποιηθούν οι κανόνες του παιχνιδιού. Η κατάσταση που θα διαμορφωθεί στον χρηματοπιστωτικό χάρτη της χώρας θα χαρακτηρίζεται, από τη μία πλευρά, από τις μεγάλες κρατικές τράπεζες να ακολουθούν μία φθίνουσα πορεία τόσο σε επίπεδο παραδοσιακών εργασιών (καταθέσεις, χορηγήσεις), όσο και σε επίπεδο αποδοτικότητας, μέχρι ενός σημείου, έχοντας σαν ενεργητικό τα μεγάλα δάνεια στον βιομηχανικό κυρίως τομέα, και, από την άλλη, από έναν περιορισμένο αριθμό μικρών να απολαμβάνουν δυναμισμό, ευελιξία και αυξημένη αποδοτικότητα.

Η εξέλιξη αυτή ενδεχομένως θα επιβραδυνθεί εάν νεότερες τεχνολογικές κατακτήσεις μπορούν να μειώσουν ή απαξιώσουν την αξία που προσφέρει ένα εκτεταμένο δίκτυο καταστημάτων και έτσι οι μικρές τράπεζες να μπορέσουν να ανταγωνισθούν αποτελεσματικά τα μεγάλα κρατικά ιδρύματα σε άλλο πλέον επίπεδο. Εκείνο που διακρίνει άλλωστε κάθε σύγχρονη ανταγωνιστική επιχείρηση: του αποτελεσματικού marketing και των συνεχών επενδύσεων στην τεχνολογία. Αναμφίβολα αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας στον κλάδο. Σε μία εποχή που η τεχνολογία ώθησε εκτός εργασίας στην Δ. Ευρώπη 70.000 τραπεζικούς υπαλλήλους, το ελληνικό τραπεζικό σύστημα, με τα διαρθρωτικά και οργανωτικά προβλήματα που το διακρίνει, δεν φαίνεται ότι μπορεί να ανταποκριθεί στο ρόλο της ανάπτυξης της οικονομίας και να συμμετάσχει ενεργά στον διεθνή χώρο χωρίς το ανάλογο κόστος σε ανθρώπινο δυναμικό.

Ωστόσο, το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον εκτός από διαρθρωτικές μεταβολές στο χρηματοπιστωτικό σύστημα της χώρας, επιφέρει αναπόφευκτα και μία σημαντική πρόκληση: Τη συνεχή βελτίωση των προσόντων (qualifications) του προσωπικού και την αποτελεσματική χρήση της τεχνολογίας της πληροφορικής. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τη βελτίωση του Bank-management, είναι το μυστικό για την απόκτηση ενός πραγματικού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος.

Γ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αντ. Ζηρίδη, Το Τραπεζικόν Σύστημα της Ελλάδος, σειρά ειδικών μελετών της Τ.Ε., Αθήνα 1973.
2. Απελευθέρωση Αγορών & Μετασχηματισμοί στο Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1994.
3. Γ. Ζαββός, Η Τραπεζική Πολιτική της ΕΟΚ ενόψει του 1992, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1989.
4. Δελτία Ένωσης Ελλήν. Τραπεζών, αριθ. 1, 2, 3/1995.
5. Jordi Canals, Competitive Strategies in the European Banking, Clarendon Press, Oxford 1994.
6. BancAssurance World, τεύχος 15, Νοέμβρ. 1995, σελ. 8-11, (Στ. Μαθιουδάκη: "Αξιολόγηση Ελληνικών εμπορικών τραπεζών βάσει αριθμοδεικτών").
7. "Τράπεζες - Χρήμα - Χρηματιστήριο" (Ετήσια έκδοση της Hellenews-Express).
8. Οικονομικός Ταχυδρόμος, τεύχη 4.4.1996 και 25.4.1996.
9. European Banking in the 1990's (2nd edition, Blackwell 1993).

